

Monika Krzywkowska

II Międzynarodowa Konferencja Kanonicznego Prawa Procesowego „Problemy z sądową ochroną praw człowieka” : (Olsztyn, 7-8 maja 2012 r.)

Seminare. Poszukiwania naukowe 34, 395-399

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Etyka społeczna wyrabia u człowieka zmysł czujności, który dotyczy w równym stopniu zagrożeń, jak odnajdywania w świecie pokładów dobra. W tym też kontekście z niecierpliwością należy oczekiwać rozpoczęcia Berlińskich Dni Roboczych Etyków Społecznych 2013, poświęconych tematyce pokoju i przemocy.

Ks. Janusz Szulist
WT UMK Toruń

II MIĘDZYNARODOWA KONFERENCJA KANONICZNEGO PRAWA PROCESOWEGO *PROBLEMY Z SĄDOWĄ OCHRONĄ PRAW CZŁOWIEKA*

(Olsztyn, 7–8 maja 2012 r.)

W dniach 7–8 maja 2012 r. Katedra Prawa Kanonicznego i Wyznaniowego WPiA UWM zorganizowała w Olsztynie II Międzynarodową Konferencję Kanonicznego Prawa Procesowego pt. *Problemy z sądową ochroną praw człowieka*. Współorganizatorami konferencji byli: Korpus Adwokatów Kościelnych w Polsce, Studenckie Koło Naukowe Prawników Kanonistów UWM, Olsztyński Oddział Okręgowy Katolickiego Stowarzyszenia *Civitas Christiana* oraz Europejskie Stowarzyszenie Studentów Prawa Elsa Olsztyn. Obrady dwudniowej konferencji miały miejsce w Bibliotece UWM, a poprzedzone zostały Mszą św. w kościele akademickim, której przewodniczył biskup pomocniczy archidiecezji warmińskiej, ks. dr Jacek Jezierski. Zamierzeniem organizatorów konferencji, w tym roku poświęconej sądowej ochronie praw człowieka, było pogłębienie dyskusji na temat działań warunkujących i ułatwiających zainteresowanym osobom dochodzenie swoich uprawnień na forum sądowym.

Patronat honorowy nad konferencją objęli: kardynał abp Zenon Grocholewski, Prefekt Kongregacji ds. Wychowania Katolickiego; abp Celestino Migliore, Nuncjusz Apostolski w Polsce; abp Józef Kowalczyk, Prymas Polski, Metropolita Gnieźnieński; bp Antoni Stankiewicz, Dziekan Roty Rzymskiej; abp Wojciech Ziemba, Metropolita Warmiński; abp Andrzej Dzięga, Metropolita Szczecińsko-Kamieński, Przewodniczący Rady Prawnej KEP; Marian Podziewski, Wojewoda Warmińsko-Mazurski; Jacek Protas, Marszałek Województwa Warmińsko-Mazurskiego; Piotr Grzymowicz, Prezydent Olszyna; prof. dr hab. Józef Górniewicz, Rektor UWM; prof. dr hab. Bronisław Sitek, Dziekan WPiA UWM; Waclaw Bryżys, Prezes Sądu Okręgowego w Olsztynie oraz Otolia Siemieniec, Burmistrz Miasta Mrągowo.

Konferencja spotkała się z szerokim zainteresowaniem, o czym świadczył bogaty program konferencji — obrady podzielono na 5 sesji tematycznych: 1. ochrona praw człowieka w procesach kanonicznych, 2. ochrona praw człowieka w procesach cywilnych, 3. ochrona praw człowieka w Trybunale Konstytucyjnym oraz w postępowaniu i procesie administracyjnym, 4. ochrona praw człowieka w procesach karnych, 5. ochrona praw człowieka w procesach przed trybunałami międzynarodowymi.

Uczestników konferencji w imieniu wszystkich organizatorów powitał ks. prof. Ryszard Sztuchmiller, kierownik Katedry Prawa Kanonicznego i Wyznaniowego WPiA UWM, który wyraził głęboką radość z przygotowania tej konferencji oraz przybycia na nią tak wielu dostojnych uczestników, prelegentów, przewodniczących sesji, słuchaczy i studentów. Przemówienia na rozpoczęcie obrad wygłosili: Janusz Smoliński — sekretarz województwa warmińsko-mazurskiego oraz prof. UWM dr hab. Piotr Krajewski — prodziekan ds. studiów stacjonarnych WPiA UWM i dr Paweł Jaros z Ministerstwa Sprawiedliwości (Departament Współpracy Międzynarodowej i Praw Człowieka).

Sesji I zatytułowanej *Ochrona praw człowieka w procesach kanonicznych* przewodniczyli wykładowcy z Wydziału Prawa Kanonicznego UKSW: ks. prof. Wojciech Góralski (w części 1.) oraz ks. prof. Jan Krajczyński (w części 2.). Jako pierwszy głos zabrał prof. Ludger Müller

z Uniwersytetu Wiedeńskiego, który wygłosił w języku niemieckim referat pt. *Schutz der Menschenrechte durch kirchliche Prozesse?* Autor przypomniał, że sens i cel procesów kościelnych wynika z podstawowych funkcji Kościoła, w każdym procesie kościelnym (zwłaszcza w sprawach karnych i małżeńskich) istotne jest zbawienie konkretnego człowieka. Dlatego tak istotne jest, aby wszystkie sprawy kościelne zachowywały prawo człowieka do sprawiedliwego (solidnego) procesu. Żadna decyzja wydana w Kościele, czy na drodze sądowej czy administracyjnej, nie może łamać praw człowieka. Podsumowując swoje wystąpienie, Autor stwierdził, że procesy w Kościele, nawet jeśli niekoniecznie bezpośrednio, to przynajmniej pośrednio, mają funkcję ochrony praw człowieka. Następnie głos zabrał ks. prof. UŚ dr hab. Andrzej Pastwa, który wygłosił referat pt. *Ochrona praw podmiotowych w kościelnym porządku prawnym: w optyce systemowej zasady aequitas canonica (kan. 221 KPK)*. Jak zaznaczył Autor, osnową opracowania referatu była prawda przypomniana przez Benedykta XVI w przemówieniu do Roty Rzymskiej w 2010 r.: „związek prawa i duszpasterstwa stanowi centrum posoborowej debaty nad prawem kanonicznym”. Autor w swoim wystąpieniu nawiązując także do słynnego przemówienia rotalnego Jana Pawła II z 1990 r., podkreślił, że „sądzenie w myśl zasady *aequitas canonica* daje gwarancję, że procesowa ochrona dobra konkretnego wiernego nie podważy *bonum commune*”. Następnym referat pt. *Znaczenie udziału adwokata w kanonicznych procesach małżeńskich* wygłosił ks. prof. Ryszard Sztuchmiller (UWM, przewodniczący Korpusu Adwokatów Kościelnych w Polsce). Prelegent wskazał, że w sprawach małżeńskich prowadzonych w sądach kościelnych w Polsce adwokaci występują tylko w ok. 5% spraw, chociaż mamy korzystne warunki studiowania prawa kanonicznego, a tym samym przygotowania się do pełnienia funkcji adwokata kościelnego. Warto zatem starać się stworzyć takie warunki, aby funkcja adwokata w procesach kanonicznych — zwłaszcza małżeńskich — była powszechniejsza. Adwokat służy stronie pomocą we wprowadzeniu uzasadnionej sprawy na drogę sądową, w skompletowaniu dowodów czy zredagowaniu uwag po publikacji akt. Swoje wystąpienie Autor zakończył konkluzją, że adwokat w sprawach małżeńskich jest bardzo potrzebny. Kolejnym prelegentem był ks. prof. Tomasz Rozkrut (UPJPII), który wygłosił referat pt. *Motywy formalno-merytoryczne odrzucenia skargi powodowej przez sąd kościelny*. W wystąpieniu Prelegent poruszył takie zagadnienia, jak: kompetencje przewodniczącego trybunału kolegialnego w przedmiocie oceny skargi powodowej, odrzucenie skargi powodowej, ponowne złożenie skargi powodowej oraz rekurs przeciwko jej odrzuceniu. W wielu sądach kościelnych odrzucenie skargi powodowej, to — według Autora — raczej sporadyczna sytuacja, aczkolwiek prawnie oraz faktycznie jest ona możliwa. Za odrzuceniem skargi powodowej muszą przemawiać poważne racje merytoryczne, bowiem w wątpliwości zachodzącej w konkretnym wypadku preferuje się przyjęcie skargi powodowej. Autorem kolejnego referatu pt. *Ochrona praw dziecka w kanonicznych procesach małżeńskich* był ks. prof. UKSW dr hab. Jan Krajczyński. Jak podkreślił Prelegent, w systemie prawa kanonicznego nie akcentuje się w szczególności sposób praw małoletnich, którzy nie ukończyli jeszcze siódmego roku życia, ale nie daje to nikomu żadnych podstaw, aby twierdzić, że prawa dzieci w Kościele nie są należycie chronione. Prawodawca określa przecież konkretne obowiązki wiernych chrześcijan, zwłaszcza rodziców, ordynariuszy miejsca, proboszczów i innych duszpasterzy, których realizacja gwarantuje dzieciom faktyczną możliwość korzystania z przysługujących im praw. Prelegenci zgodnie podkreślali, że ustawodawca kościelny wyraźnie uznaje i chroni prawa człowieka, także w zakresie ochrony procesowej. W dalszej części tej sesji wystąpili młodzi naukowcy z Polski (zwłaszcza reprezentanci UWM i KUL) oraz z zagranicy (Wiedeń, Koszyce na Słowacji), a także wyróżniający się członkowie Studenckiego Koła Naukowego Prawników Kanonistów UWM. Ostatni referat w sesji pierwszej wygłosiła mgr lic. Zofia Orłowska (Sąd Biskupi w Rzeszowie) i był on poświęcony zagadnieniu *Znaczenie prawa do rzetelnego procesu sądowego w prawie państwowym i w prawie Kościoła katolickiego*.

Druga sesja, poświęcona ochronie praw człowieka w procesach cywilnych, ze względu na wielość referatów również została podzielona na 2 części. Części pierwszej przewodniczył ks. prof. Ryszard Sztuchmiller. Uczestnicy konferencji (w tym liczne grono studentów prawa i administracji)

mieli możliwość wysłuchania prelekcji dotyczących m.in. następujących tematów: ochrona praw człowieka w procesie cywilnym na przykładzie prawa świadka do odmowy zeznań i odmowy odpowiedzi (prof. Krzysztof Knoppek, UAM), podstawy prawne i aksjologiczne przyznania praw ubogich w postępowaniu cywilnym (dr Paweł Cioch, KUL), ireniczne zakończenie sporu cywilnego (dr Aneta Arkuszewska i dr Anna Kościółek z Uniwersytetu Rzeszowskiego) czy prawo do sprawiedliwego wyroku w postępowaniu cywilnym (dr Edyta Gapska, KUL). Drugiej części sesji, poświęconej ochronie praw człowieka w procesach cywilnych, przewodniczył prof. UAM Krzysztof Knoppek. Głos zabrali pracownicy i doktoranci Wydziału Prawa i Administracji UWM. Dr Magdalena Rzewuska i dr Maciej Rzewuski poruszyli kontrowersyjne zagadnienie, jakim jest stosowanie prekluzji dowodowej przez sąd cywilny w kontekście realizacji zasady prawdy materialnej. Z kolei mgr Hanna Frąckowiak w referacie pt. *Nierówne wymogi proceduralne stawiane pełnomocnikom profesjonalnym a prawo do sądu* wskazała, że „zastępstwo stron przez profesjonalnych pełnomocników w postępowaniu cywilnym ma na celu przede wszystkim podniesienie standardów procesowych oraz wzmocnienie sytuacji prawnej strony zastępowanej”. Doktorant mgr Paweł Sнопек zaprezentował referat pt. *Prawo do rozpoznania sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki*. W razie stwierdzenia naruszenia tego prawa istnieje możliwość zasądzenia na rzecz strony procesowej określonej sumy pieniężnej jako rekompensaty za doznaną opieszałość sądu. Kolejną prelegentką mgr Marzena Żulewska omówiła zagadnienie *Ochrona prawa do dobrego imienia w sprawach o rozwód*. Autorka przypomniała o ograniczaniu jawności rozprawy oraz kręgu osób mogących w niej uczestniczyć. Przedmiotem rozważań doktoranta mgr. Bartosza Pawłaka było prawo strony postępowania do rzetelnego procesu w kontekście zakresu orzekania Sądu Ochrony Konkurencji i Konsumentów.

W pierwszym dniu konferencji odbyła się jeszcze jedna sesja (III) poświęcona tym razem ochronie praw człowieka w Trybunale Konstytucyjnym oraz w postępowaniu i procesie administracyjnym. Jako pierwsza wystąpiła dr Dorota Lis-Staranowicz (UWM) z referatem pt. *Skarga konstytucyjna jako procesowy środek ochrony konstytucyjnych praw i wolności*. Ciekawy referat wygłosił dr Piotr Piszczek (UWM, NSA), który przedstawił niepublikowane dotąd orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego dotyczące nadawania oraz pozbawiania statusu uchodźcy. Tematem rozważań dra Macieja Gapskiego (KUL) było prawo do pomocy społecznej, czyli do uzyskania od organów publicznych odpowiedniego wsparcia przez osobę lub rodzinę znajdującą się w trudnej sytuacji życiowej. Autor przedstawił przesłanki przyznania takiej pomocy oraz wskazał, że prawo do pomocy społecznej nie ma charakteru typowego publicznego prawa podmiotowego. Na zakończenie sesji III wystąpił ks. dr Robert Piega (Sąd Biskupi Diecezji Sosnowieckiej) z referatem pt. *Prawo człowieka do wolności religijnej w postępowaniu o wpis do rejestru Kościołów i innych związków wyznaniowych i jego sądowa ochrona*. Autor zaznaczył, że „zasada bezstronności władz publicznych nie pozwala organowi prowadzącemu rejestr związków wyznaniowych na dokonywanie ocen doktryn wyznawanych przez wnioskodawców. Jednocześnie prawo wpisu do rejestru przysługuje tylko organizacjom założonym w celu wyznawania i szczenia wiary religijnej. Organ rejestrowy winien więc odmówić wpisu do rejestru organizacji, która w jego ocenie nie ma charakteru religijnego. Ochronie powyższego prawa służy skarga do sądu administracyjnego na decyzję organu rejestrowego”. Wystąpienie ks. dra Piegi było ostatnim wystąpieniem w pierwszym dniu konferencji.

W drugim dniu konferencji (8 maja) przewidziane zostały 2 sesje tematyczne: sesja IV — ochrona praw człowieka w procesach karnych i sesja V — ochrona praw człowieka w procesach przed trybunałami międzynarodowymi. Jako pierwszy wystąpił bp dr Antoni Dziemianko, Sekretarz Generalny Konferencji Katolickich Biskupów na Białorusi. Bp A. Dziemianko wygłosił referat pt. *Ochrona danych osobowych w Kościele katolickim na terenie dzisiejszej Białorusi w latach 1939–1989 jako ochrona przed ewentualnymi procesami*. Temat referatu odnosił się do okresu prześladowań Kościoła na Białorusi. Ks. Biskup w swoim wystąpieniu podkreślił, że władza państwowa nie przestrzegała żadnych zasad co do ochrony danych osobowych, wykorzystywała je

przy każdej możliwości do własnych celów. Nie były prowadzone księgi bierzmyowanych, kandydaci przygotowujący się do kapłaństwa nie mieli pisemnych adnotacji, ponieważ ateistyczne władze państwowe stosowałyby wobec nich presje.

Sesji IV *Ochrona praw człowieka w procesach karnych* przewodniczył prof. UWM dr hab. Jerzy Kasprzak. Wystąpienia dotyczyły wielu interesujących problemów. Dr Katarzyna Kaczmarczyk-Kłak z Uniwersytetu Rzeszowskiego omówiła środki prawne służące ochronie godności człowieka w toku procesu karnego. Dr Robert Dziembowski (UWM) przedstawił regulacje dotyczące ochrony czci człowieka w polskim prawie karnym na tle regulacji międzynarodowych. Z kolei dr Marcin Wielec (UKSW) starał się odpowiedzieć na pytanie: czy arogancja jest określeniem tylko potocznym, bez interakcji z prawem? Również w tej sesji doktoranci UW, UJ, US czy UKSW mieli możliwość przedstawienia wyników prowadzonych przez siebie badań naukowych. Ponadto, dr Bogna Orłowska-Zielińska i dr Krystyna Szczechowicz (obie z UWM) zwróciły uwagę na fakt, iż „ogromna liczba skarg kierowanych do Trybunału Praw Człowieka przez obywateli polskich dotyczy naruszenia prawa do rzetelnego procesu”.

Funkcję przewodniczącego sesji w drugiej części poświęconej ochronie praw człowieka w procesach karnych pełnił ks. prof. UWM dr hab. Mieczysław Różański. Jako pierwsza wystąpiła mgr Bogumiła Lubera (UŚ), która zaprezentowała referat pt. *Prawa człowieka a postępowanie nakazowe w polskim procesie karnym*. Autorka przypominała, że najistotniejszą odmiennością postępowania nakazowego wobec klasycznego postępowania jest eliminacja rozprawy głównej. Następnie głos zabrała mgr Katarzyna Syroka (UW). Przedmiotem jej wystąpienia było przedstawienie tematyki ochrony praw pacjenta w procesach sądowych z perspektywy prawa do wyrażenia zgody na udzielenie świadczeń zdrowotnych oraz prawa do informacji. Kolejni Prelegenci poruszyli m.in. takie zagadnienia, jak: prawa uczestników procesu karnego w związku z zaskarżeniem decyzji procesowych bez uruchamiania toku instancji (dr Damian Gil, KUL), ochrona prawa do prywatności w kontekście wywiadu środowiskowego (dr hab. Radosław Koper, UŚ), prawo człowieka niepełnosprawnego do obrony w postępowaniu w sprawach o wykroczenia (dr Tomasz Sienkiewicz, KUL). Dwa ostatnie referaty w sesji czwartej wygłosiły studentki KUL: Beata Rodak (*Sprawiedliwy, czyli indywidualny wymiar kary wobec współsprawców przestępstwa*) oraz Katarzyna Dryka (*Postępowanie przyspieszone a ochrona podstawowych praw pokrzywdzonego i oskarżonego w polskim procesie karnym*).

Ostatnia z sesji (V) została poświęcona ochronie praw człowieka w procesach przed trybunałami międzynarodowymi. Pierwszej części przewodniczył prof. UWM dr hab. Piotr Krajewski, zaś drugiej — prof. dr hab. Tadeusz Jasudowicz (UWM, UMK). Jako pierwszy wystąpił prelegent z Włoch, ks. mgr lic. Maciej Kubala (Papieski Uniwersytet św. Krzyża), który wygłosił referat pt. *Wolność sumienia w orzecznictwie europejskim*. Prelegent podkreślił, że „doniosłość ostatnich wyroków ETPC polega na odniesieniu pojęcia zasad panujących w społeczeństwie demokratycznym do sumienia ludzkiego jako aksjologicznego fundamentu, organizującego wspólną przestrzeń światopoglądowej ekspresji w społeczeństwie”. Następnie dr Maciej Lubiszewski (UWM) w referacie pt. *Zwiększenie efektywności Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w świetle prac nad reformą konwencyjnego systemu kontrolnego* wskazał, że stały wzrost liczby skarg wnoszonych do ETPC doprowadził do dużych zaległości w ich rozpatrywaniu. Aktualne statystyki pokazują, że na zbadanie oczekuje ok. 150.000 skarg. Autor wskazywał postulowane lub wdrożone już rozwiązania usprawniające pracę Trybunału. Ponadto referaty w tej części wygłosili: dr Marta Szuniewicz (Akademia Marynarki Wojennej w Gdyni) — *Koncepcja «ofiary pośredniej» przed ETPC — na przykładzie rodzin katyńskich*; dr Izabela Gawłowicz (US) — *Wbrew pozorom nadal tortury? Uwagi na tle sprawy Kupczak przeciwko Polsce przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka*, dr Jakub Czepek (UWM) — *Początkowe zastosowanie przez ETPC procedury wyroku pilotażowego na przykładzie sprawy Broniowski przeciwko Polsce*, mgr Krystyna Ziółkowska (UWM) — *Ochrona praw pracowniczych w orzecznictwie sądów międzynarodowych i Unii Europejskiej* oraz dokto-

ranci mgr Mateusz Fąfara (PWT we Wrocławiu, UPJPII), mgr Michał Hucal (ChAT) i mgr Michał Indan-Pykno (UMK).

W sumie referaty przedstawiło ponad 70 prelegentów związanych z sądownictwem i różnymi ośrodkami naukowymi w Polsce i za granicą (Austria, Białoruś, Słowacja, Włochy). Owocem każdej sesji były ożywione dyskusje w przedmiocie zagadnień poruszonych w referatach.

Obrazy dwudniowej konferencji podsumował ks. prof. dr hab. Ryszard Sztuchmiller, który podziękował wszystkim za udział w tym naukowym przedsięwzięciu. Ks. Sztuchmiller podkreślił, że organizacja konferencji o charakterze interdyscyplinarnym to niemałe wyzwanie dla jej organizatorów, ale radość, że stanowiąc ona będzie trwały przyczynek do dalszego rozwoju podjętej tematyki, wynagradza wszelki trud i wysiłek.

Monika Krzywkowska
doktorantka w Katedrze Prawa Kanonicznego i Wyznaniowego
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

„MÓWIĄC OJCZYŻNA”
KSZTAŁTOWANIE POLSKIEJ TOŻSAMOŚCI — WYCHOWANIE PATRIOTYCZNE —
EDUKACJA KULTURALNA

IV KRAJOWE SPOTKANIE KSIĘŻY REGIONALISTÓW

(Wyższe Seminarium Duchowne w Drohiczynie, 19–21 września 2012 r.)

Fenomenem regionalizmu polskiego jest masowy ruch towarzystw regionalnych, który na ziemiach polskich istnieje od ponad 200 lat, licząc od powstania w 1800 r. Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Warszawie. Regionalne towarzystwa naukowe i kulturalne wyrosły z obrony narodowej tożsamości Polaków, z dążeń do pielęgnowania tradycji i zachowania narodowych wartości kulturalnych. Zawsze były ośrodkami zachowania dzieła ojczyźnego i służyły ojczyźnie. Dla stowarzyszeniowego ruchu regionalistycznego przesłaniem był zapis w statucie Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Warszawie: „Cokolwiek ojczyzny się tyczy zgromadzić i od niepamięci zachować szczególnie przywiązanie do niej w rodakach ożywić, utrzymać i rozszerzać”. Drugim źródłem inspiracji w ciągu 200-letniej tradycji działalności stowarzyszeń były zadania, które postawili sobie filomaci, Związek Przyjaciół Wilna: „zbierać wiadomości o kraju, zaszczepiać zamiłowanie do rzeczy ojczyźnych, wpływać na kształtowanie świadomości narodowej”.

Od początków lat 80. zaczął się odradzać wolny regionalistyczny ruch stowarzyszeniowy. Powstała w 1981 r. demokratycznie wybrana krajowa reprezentacja regionalnych towarzystw kultury oraz opracowana i uchwalona przez samych regionalistów Karta Regionalizmu Polskiego. W latach 90. podwoiła się liczba stowarzyszeń. Było zarejestrowanych ok. 1300, dla których regionalizm jest ideologią.

Stowarzyszeniowy ruch regionalistyczny w ciągu swojego 200-letniego istnienia kieruje się maksymą „być narodowi pożytecznym”. Te słowa Stanisława Staszica, prezesa Królewskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Warszawie, wyznaczyły w przeszłości i wyznaczają współcześnie rolę służby społecznej dla kraju. Główną funkcją ich działania było pielęgnowanie polskości poprzez wydobywanie tradycji danego regionu i na tych tradycjach uczenie historii ojczyźnej, doskonalenie języka poprzez piśmiennictwo regionalno-oświatowe, zbieractwo folklorystyczne czy kronikarskie, kontynuowanie obyczajów i obrzędów polskich. Te inicjatywy regionalistyczne służyły rozwojowi poczucia narodowego.

Dzisiaj w Polsce działa ok. 3000 towarzystw, dla których regionalizm jest ideologią. Spośród obecnie działających towarzystw regionalnych 20 powstało w XIX w., 32 towarzystwa powstały w pierwszym czterdziestolecu XX w. (do II wojny światowej). Ponad 600 towarzystw powstało